

Денис О. Б.
доктор економічних наук,
доцент кафедри банківської справи, фінансів та страхування
Інституту банківських технологій та бізнесу
Університету банківської справи
Тустановський Ю. Г.
аспірант
Університету банківської справи

Denys O. B.
Doctor of economics,
Associated professor department of finance, banking and insurance
Institute of banking technology and business
Banking University
Tustanovsky Y. G.
PhD student
Banking University

ФІНАНСОВА КОНВЕРГЕНЦІЯ ЯК ФОРМА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВИХ ІНСТИТУТІВ

Анотація. У статті висвітлено теоретичні основи фінансової конвергенції як форми розвитку фінансових інститутів. Обґрунтовано форми фінансової конвергенції. Визначено особливості інтегрованих фінансових інститутів – фінансових конгломератів. Наведено передумови та наслідки конвергенції фінансових інститутів.

Ключові слова: банки, страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові інститути, розвиток фінансових інститутів, фінансова конвергенція, фінансовий конгломерат.

Вступ та постановка проблеми. Активно конкуруючи з приводу залучення інвестиційних ресурсів, фінансові інститути з метою розширення масштабів діяльності та більш ефективного використання фінансових ресурсів починають все більш активно взаємодіяти між собою.

З огляду на те, що конвергенція фінансових інститутів стає глобальним трендом, дослідження передумов її появи та наслідків, а також форм та механізмів її здійснення привертають все більшу увагу науковців та практиків.

Особлива увага до тематики зумовлена тим, що процеси взаємопроникнення учасників різних секторів фінансового ринку в інші ринкові сегменти та утворення нових інституційних форм фінансових об'єднань у світовому господарстві часто здійснюють помітний неоднозначний вплив на реальний і фінансовий сектори країн.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проблематики конвергенції у прив'язці до глобалізації та формування фінансових конгломератів досліджували І. Школьник, В. Козирев, Ди В. Гіачінто, Ж. Писаренко, С. Козьменко, А. Єпіфанов, Г. Чернова, В. Кремень, Т. Васильєва, С. Леонов, Л. Сисоєва, О. Шакура та ін.

Водночас, віддаючи належне ґрунтовним напрацюванням учених, слід зазначити, що певні аспекти висвітлені дещо фрагментарно та потребують подальших досліджень. Це стосується, зокрема, необхідності поглиблених досліджень конвергенції як форми розвитку фінансових інститутів.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних основ конвергенції як форми розвитку фінансових інститутів.

Результати дослідження.

Дослідження конвергенції як форми розвитку фінансових інститутів вважаємо доцільним розпочинати з уточнення сутності понять «фінансовий інститут», «розвиток фінансового інституту» та «конвергенція».

Фінансовим інститутом вважатимемо фінансового посередника, який здійснює професійну діяльність на фінансовому ринку з приводу акумулювання вільних фінансових ресурсів та їх інвестування з метою отримання фінансового (за рахунок комісійних або процентних платежів) та/чи інших ефектів.

Під розвитком фінансових інститутів розумітимемо процес незворотних кількісних та якісних змін у функціонуванні інституту, які об'єктивно відбуваються під впливом внутрішніх мотивів і зовнішніх обставин та приводять до підвищення фінансової стійкості інституту.

Як свідчить еволюція фінансового посередництва, розвиток фінансових інститутів можливий такими шляхами, як:

- автономний розвиток (розширення масштабів діяльності інституту через створення нових фінансових інструментів, розвиток інноваційних та інвестиційних процесів тощо);
- співпраця чи об'єднання з фінансовими інститутами свого сегменту фінансового сектору;
- співпраця чи об'єднання з фінансовими інститутами інших сегментів фінансового сектору.

Питання співпраці різних фінансових посередників чи/та їх інтеграції тісно пов'язані з явищем конвергенції.

У загальному розумінні «конвергенція» трактується як певний процес зближення, сходження (у різному сенсі), компромісів. При цьому основною причиною конвергентної еволюції вважається схожість певних окремих ніш інститутів чи систем. Характерною ознакою процесу конвергенції є проникнення компонентів однієї системи у проміжки інших, яке породжує нові якості та/чи функції явища. Наслідком такої конвергентної еволюції є конвергентна схожість, заснована не на їхній спорідненості, а на близькому наборі ознак, що сформувався незалежно в різних групах [1].

За аналогією, як висвітлюють у своїх працях І. Школьник, Н. Шпірко-Фандеева, А. Єпіфанов, Ж. Писарьова, В. Кремень, фінансова конвергенція також трактується як процес взаємного проникнення й асиміляції фінансових інститутів, що володіють певними гетерогенними ознаками та водночас мають певні схожі ринкові ніші [2; 3; 4; 5; 6].

До ключових гетерогенних ознак інститутів фінансового сектору дослідники відносять:

- склад та обсяг фінансових послуг, які надають фінансові інститути;
- сегменти фінансових ринків, на яких здійснюють діяльність інститути (фондовий ринок; ринок позичкових капіталів; грошовий ринок; валютний ринок; ринок фінансових послуг; ринок золота; страхових посередників);
- неоднорідність стратегій розвитку інститутів [2; 3; 4; 5; 6].

Під час дослідження схожості певних ніш фінансових посередників, у які відбувається проникнення, автори виділяють такі типові ніші, як: клієнтська ніша, яка передбачає, що різні інститути фінансового ринку можуть мати єдиного покупця їхніх продуктів і послуг; продуктова ніша, за якої різні інститути фінансового ринку можуть мати і пропонувати споживачеві дуже близькі за своїми споживчими властивостями продукти та послуги; технологічна ніша, що виникає, коли різні інститути фінансового ринку можуть використовувати однакові технології створення, просування та продажу певних видів своїх продуктів і послуг; збутова ніша, коли різні суб'єкти різних секторів фінансового ринку можуть мати однакові ринки і канали збуту своїх продуктів і послуг тощо [7].

Практика показує, що процеси фінансової конвергенції можуть відбуватися у різних формах, таких як:

1. Автономне виконання інститутом функцій іншого фінансового посередника. Окремі дослідники вважають цю форму формою агресивного примусового проникнення у сферу діяльності іншого інституту через включення у свою діяльність сфер і/або функцій, властивих спочатку іншим секторам фінансового ринку, яка не передбачає участі в цьому процесі представників інших секторів. У цьому разі збільшення частки власної участі в загальному фінансовому ринку йде за рахунок «захоплення» певним учасником одного із секторів фінансового ринку сфер діяльності і/або функцій іншого (інших) учасників [6].

2. Співпраця та об'єднання зусиль різних фінансових посередників. Ця форма реалізується через об'єднання зусиль на основі кооперації представників різних секторів фінансового ринку, спрямованих на спільне підвищення частки участі в ньому кожного з них.

Співпраця може відбуватися різним чином:

– форма агентських відносин, яка припускає поширення послуг за угодою з іншим фінансовим посередником через його агентську мережу та включає крос-продаж спільних продуктів;

– форма кооперації, за якої партнери утворюють альянс, створюючи на договірній основі режим найбільшого сприяння в усіх галузях співробітництва. Ця форма має більш глибокий ступінь проникнення фінансових посередників один в одного. При цьому обидві сторони залишаються незалежними юридичними особами і вибудовують власні стратегії та бізнес-процеси незалежно одна від одної [8].

3. Формування нових інститутів, які об'єднують різних фінансових посередників. За зазначеної форми утворюються на основі різних фінансових посередників нові інтегровані інститути, що виконують функції учасників. До висококонвергентних фінансових посередників відносять фінансових конгломератів.

Додамо, що зазначені нами форми фінансової конвергенції можуть бути й етапами формування фінансових конгломератів. Водночас у процесі виникнення фінансового конгломерату його учасники у своїй діяльності не обов'язково проходять через усі визначені рівні [8].

Існують певні розбіжності у визначенні фінансових конгломератів та критеріїв їх ідентифікації.

Так, згідно із загальноєвропейським законодавством та загальноприйнятими підходами фінансові конгломерати визначаються як група фінансових посередників, яка повинна включати два з трьох видів фінансових посередників: банк, страхову компанію та інвестиційну компанію.

До основних критеріїв діяльності фінансових конгломератів згідно з Директивою 87/2002/ЄС віднесено:

- регульований суб'єкт (банк, страхова чи інвестиційна компанія) очолює групу або принаймні одна з дочірніх компаній у групі є регульованим суб'єктом;
- принаймні один із суб'єктів групи належить до сектору страхування і принаймні один – до банківського сектору чи сектору інвестиційних послуг;
- консолідована та/або сукупна діяльність суб'єктів групи, що належать до сектору страхування, та консолідована та/або сукупна діяльність суб'єктів групи у банківському секторі чи секторі інвестиційних послуг є значимими – встановлюється на підставі низки фінансових коефіцієнтів, а також обсягу активів найменшого фінансового сектору групи, який має перевищувати 6 млрд євро [9].

Банк Англії, трактуючи фінансові конгломерати як «великі складні фінансові інститути», під час віднесення компаній до цієї категорії використовує методику визначення розміру частки фінансових інститутів у таких фінансових секторах:

- компанія входить у першу світову десятку андеррайтерів за акціями;
- компанія входить у першу світову десятку андеррайтерів за облігаціями;
- компанія входить у першу світову десятку організаторів синдікованих кредитів;
- компанія входить у першу світову десятку операторів на ринку процентних інструментів;
- компанія входить у першу світову десятку за доходами на міжнародному валютному ринку;
- компанія входить у першу світову десятку за портфелем цінних паперів, що знаходяться на відповідальному зберіганні [10].

Під час висвітлення видів фінансових конгломератів більшість дослідників відштовхується також від зазначеної Директиви 87/2002/ЄС та визначає такі види фінансових конгломератів: bancassurance – фінансові конгломерати, які включають банки і страхові компанії; assurfinance – фінансові конгломерати, до складу яких входять страхові та інвестиційні компанії; allfinance – фінансові конгломерати, які сформовані з фінансових посередників, що працюють на банківському, страховому та інвестиційному ринках [11].

На сучасному етапі в найбільш широкій інтегрованій формі фінансовий конгломерат може включати такі фінансові інститути: банківську установу, страхову компанію, пенсійний фонд, компанію з управління активами, інвестиційну, лізингову, факторингову, консалтингову компанію.

Незважаючи на досить тривалий розвиток фінансових конгломератів, однозначної відповіді на питання, які фактори ведуть до конвергенції та утворення конгломератів між фінансовими установами, немає. Загалом залежно від об'єкта дослідження науковці виділяють як внутрішні, так і зовнішні причини.

Об'єктивно зумовлена, природна трансформація, на думку В. Корнєєва, є внутрішньою необхідністю розвитку

будь-яких посередницьких структур і полягає у постійному коригуванні їхньої маркетингової політики, фінансового менеджменту шляхом просування нових фінансових послуг, реструктуризації фінансової установи та оптимізації відповідних бізнес-процесів [13]. Подібного підходу дотримується і В. Кремень, вважаючи, що головною метою створення фінансових конгломератів є збільшення прибутку учасників, посилення їхніх конкурентних позицій та забезпечення їхньої стабільної діяльності як суб'єктів глобального фінансового ринку [12].

До зовнішніх передумов активізації процесів конвергенції узагальнено науковці відносять:

1. Глобалізацію, основними трендами якої були підвищення мобільності капіталу та передачі знань і досвіду, загострення міжнародної конкуренції, що сприяє підвищенню якості споживання; стимулювання розвитку нових технологій та доступу до них більшого числа учасників фінансового ринку [4].

2. Зростання конкуренції на ринку фінансових послуг за одночасного зниження доходності основних операцій ключових гравців ринку – банківських установ.

3. Лібералізацію державного регулювання, гармонізація політики нагляду на національних фінансових ринках.

4. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та використання інтернету.

5. Примусові трансформації розвитку фінансових посередників, що здійснювалися органами державної влади – регуляторами ринку фінансових послуг [13].

В оцінці наслідків конвергенції автори виділяють неоднозначні її ефекти як на рівні інститутів, так і для розвитку національних фінансових секторів.

Як зазначає І. Школьник, асиміляція фінансових інститутів на основі гетерогенності приводить одночасно до синергетичного ефекту і до формування нової сукупності ризиків усередині складної, об'єднуючої множинності секторів фінансової структури [3]. Водночас Б. Щуле виявив, що докази синергетичного ефекту є досить складними: у деяких ситуаціях інтегровані установи працюють більш ефективно, ніж відокремлені, але є й суперечливі приклади. Дослідник зазначає, що досі немає переконливих доказів, які підтверджують гіпотезу, що еволюція фінансових конгломератів ґрунтується суто на економічних міркуваннях і очікуванні ефективності [14].

Водночас Т. Васильєва, С. Леонов та Л. Сисоєва зазначають, що з позиції здійснення ефективного інвестування конгломератна форма побудови інтеграційних структур має значно більше переваг, ніж недоліків, особливо порівняно з іншими організаційними формами [15].

Додамо, що згідно з рейтингом Forbes Global 2000, який дозволяє зіставити глобальні компанії, у 2015 р. фінансові конгломерати демонструють найкращі показники діяльності, випереджаючи добувні, автомобільні та інформаційні глобальні компанії [16].

Не заперечуючи позитивних наслідків конвергенції фінансового сектору на макрорівні (активізація конкуренції за рахунок збільшення представництва на ринку різних фінансових інституцій; підвищення якості послуг на фінансовому ринку; розподіл ризику; зниження ставок на позичкові ресурси тощо), дослідники відзначають, що ці процеси супроводжуються фінансовою нестабільністю, яка проявляється у порушенні усталених зв'язків між фінансовим та реальним секторами економіки, зменшенні рівня інформаційної прозорості фінансового ринку, підвищенні тиску на компанії з боку регулюючих установ та обмеженні конкуренції в окремих секторах фінансового ринку.

Додамо, що з огляду на те, що діяльність більшості конгломератів має глобальний характер і вони, як зазна-

чає В. Кремень, беруть на себе роль маркетмейкерів, визначаючи правила гри на фінансовому ринку та напрями змін законодавчої бази, а також впливаючи на фінансовий ринок та макроекономічну кон'юнктуру загалом [17], закономірно, що більші потенційні ризики від діяльності фінансових конгломератів виникають на фінансових ринках менш розвинутих країн – реципієнтів капіталу.

На нашу думку, прояви фінансової нестабільності внаслідок конвергентних процесів у фінансовому секторі значною мірою зумовлені часовим розривом між трансформацією функцій фінансових посередників та трансформацією інститутів, які регулюють їхню діяльність та діяльність інститутів інфраструктури фінансового ринку, що дають змогу діагностувати ризики посередництва. Практика свідчить, що розмитість кордонів між банківськими та небанківськими послугами викликала необхідність швидкої зміни підходів до їх регулювання, що на практиці регулятори одразу не змогли реалізувати.

Так, для прикладу, якщо пік утворення фінансових конгломератів припадає на 80–90 рр. XX століття то основні підходи до регулювання їхньої діяльності (підвищення пруденційних стандартів; покращення співробітництва і координування у сфері нагляду; покращення розкриття інформації про ризики) було сформовано на початку ХХІ ст.

З огляду на це зрозумілою на сучасному етапі є увага щодо діагностики процесів конвергенції, їх прогнозування та розроблення за необхідності підходів щодо усунення (нейтралізації) вразливих місць від цих процесів.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу дійти таких висновків та узагальнень.

Конвергенція є процесом взаємного проникнення й асиміляції фінансових посередників, що володіють певними гетерогенними ознаками та водночас мають певні схожі ринкові ніші.

За своєю суттю конвергенція фінансових інститутів є формою їх розвитку, що виникає внаслідок незворотних кількісних та якісних змін, які об'єктивно відбуваються під впливом внутрішніх мотивів і зовнішніх обставин та приводять до функціональних та/чи організаційних змін у діяльності інститутів.

Внутрішньою передумовою конвергенції є об'єктивно зумовлена, природна трансформація фінансових посередників, спрямована на розширення діяльності та отримання синергетичного ефекту.

Зовнішні передумови активізації процесів конвергенції узагальнено включають: глобалізацію; зростання конкуренції на ринку фінансових послуг; лібералізацію державного регулювання; розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та використання інтернету; примусові трансформації розвитку фінансових посередників, що здійснювалися органами державної влади – регуляторами ринку фінансових послуг.

Процеси фінансової конвергенції можуть відбуватися у різних формах: автономного виконання інститутом функцій іншого фінансового посередника; співпраці та об'єднання зусиль різних фінансових посередників; формування нових висококонвергентних інститутів, які об'єднують різних фінансових посередників (фінансових конгломератів).

Наслідки конвергенції є неоднозначними як на мікро-, так і на макрорівні. Це спричинене тим, що конвергенція фінансових інститутів приводить одночасно до синергетичного ефекту і до формування нової сукупності ризиків усередині фінансових секторів.

Ефекти від процесів фінансової конвергенції значною мірою залежать від вчасної трансформації регулятивної та ринкової інфраструктури функціонування фінансових інститутів.

Список використаних джерел:

1. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
2. Інтеграційні процеси на фінансовому ринку України [Текст] : монографія / за заг. редакцією д-ра екон. наук А.О. Єпіфанова, д-ра екон. наук І.О. Школьник і д-ра екон. наук Ф. Павелки [А.О. Єпіфанов, І.О. Школьник, Ф. Павелка та ін.]. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. 258 с.
3. Школьник І.О. Фінансові посередники та їх роль у розвитку фінансового ринку / І.О. Школьник // URL: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3233/1/Shkolnyk.I.O_33.pdf.
4. Глуха Г.Я. Глобалізація та економічне зростання // Я.Г. Глуха / Академічний огляд. 2014. № 1(40). С. 17–23.
5. Писаренко Ж.В., Чернова, Г.В. Финансовая конвергенция как механизм повышения конкурентоспособности субъектов финансового рынка / Ж.В. Писаренко, Г.В. Чернова // Финансы и кредит. 2015. № 46 (670). С. 10–23.
6. Писаренко Ж.В., Кузнецова, Н.П. Формирование механизма страхового посредничества в финансовых конгломератах / Ж.В. Писаренко, Н.П. Кузнецова // Вестн. С.-Петербургского ун-та. Сер. 5: Экономика. 2011. Вып. 4. С. 76–87.
7. Писаренко Ж.В., Кузнецова Н.П. Финансовая конвергенция и финансовые конгломераты в мировой экономике: монография / С. 338.
8. Шакура О.О. «Bancassurance» як перспективна форма конвергенції банків та страховиків / О.О. Шакура // Інноваційна економіка. 2013. № 8. С. 275–280.
9. Вплив міжнародних фінансових конгломератів на розвиток фінансового ринку України. Сайт Український діловий інформаційний каталог. URL: <http://udik.com.ua/articles/article-229>.
10. Финансовый конгломерат. Сайт Вікіпедія. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
11. Козьменко О. Трансформування банківської системи України під впливом іноземних фінансових конгломератів // О. Козьменко, В. Козирев / Вісник Національного банку України. 2014. Серпень. С. 12–19.
12. Кремень В.М. Розвиток bancassurance: досвід європейських країн та України / В.М. Кремень // Вісник Запорізького національного університету. Серія «Економічні науки». 2011. № 3(11). С. 184–195.
13. Корнеев В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку : [монографія] / В.В. Корнеев; Ін-т економіки та прогнозування, НАН України. К.: Основа, 2007. 192 с.
14. Borbála Szüle Inside financial conglomerates Effects in the Hungarian pension fund market. URL: citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.617.8964&rep=rep1&type=pdf.
15. Семенов А.Ю., Пахненко О.М. Аналіз стану та структури ринку фінансових послуг Європейського Союзу. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Випуск 25. Частина 2. 2017. С. 145–150.
16. Васильєва Т. Проблеми та перспективи розвитку інтеграційних об'єднань інвесторів в Україні / Т. Васильєва, С. Леонов та Л. Сисоева // Світ фінансів. 2013. № 2. С. 115–122.
17. Кремень М. Виникнення і особливості діяльності фінансових конгломератів на світовому фінансовому ринку / М. Кремень // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 5(95). С. 32–38

ФИНАНСОВАЯ КОНВЕРГЕНЦИЯ КАК ФОРМА РАЗВИТИЯ ФИНАНСОВЫХ ИНСТИТУТОВ

Аннотация. В статье освещены теоретические основы финансовой конвергенции как формы развития финансовых институтов. Обоснованы формы финансовой конвергенции. Определены особенности интегрированных финансовых институтов – финансовых конгломератов. Приведены предпосылки и последствия конвергенции финансовых институтов.

Ключевые слова: банки, страховые компании, пенсионные фонды, финансовые институты, развитие финансовых институтов, финансовая конвергенция, финансовый конгломерат.

FINANCIAL CONVERGENCE AS A FORM OF DEVELOPMENT OF FINANCIAL INSTITUTIONS

Summary. The article covers the theoretical foundations of financial convergence as a form of development of financial institutions. The forms of financial convergence are substantiated. The features of integrated financial institutions – financial conglomerates are determined. The preconditions and consequences of convergence of financial institutions are presented.

Key words: banks, insurance companies, pension funds, financial institutions, development of financial institutions, financial convergence, financial conglomerate.